

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15259160>

SOVET DAVLATIDA MILLIY ZIDDIYATLARNING NAMOYON BO'LISHI VA ULARNING OQIBATLARI

Odilov Muhammad Mirzo Otabek o'g'li

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti
tarix kafedrası 2-bosqich magistranti.

Elektron pochta: Muhammad.odilov98@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1980-yillardagi milliy nizolar global va mintaqaviy kontekstda tahlil qilinadi. Xususan, Sovet Ittifoqi, Afg'on urushi, Yugoslaviya federatsiyasidagi etnik keskinliklar hamda O'zbekistonning ichki siyosiy va ijtimoiy vaziyati chuqur yoritilgan. Maqolada Farg'ona vodiysidagi millatlararo to'qnashuvlar, sovet ruslashtirish siyosati, Markaziy Osiyodagi etnik chegaralar muammosi va o'zbek millatchiligining kuchayishi asosiy e'tiborga olinadi. Ushbu omillar Sovet Ittifoqining parchalanishida muhim rol o'ynagani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: 1980-yillar, Sovet Ittifoqi, milliy nizolar, Farg'ona vodiysi, etnik to'qnashuvlar, o'zlikni anglash, o'zbek millatchiligi, Afg'on urushi, Yugoslaviya, mustaqillik harakati.

Аннотация: В статье анализируются национальные конфликты 1980-х годов в глобальном и региональном контексте. Особое внимание уделяется Советскому Союзу, Афганской войне, обострению этнической напряженности в Югославии и внутренней политической ситуации в Узбекистане. Рассматриваются межэтнические столкновения в Ферганской долине, политика русификации, проблемы этнических границ в Центральной Азии и рост узбекского национализма. Эти факторы играли ключевую роль в распаде Советского Союза.

Ключевые слова: 1980-е годы, Советский Союз, национальные конфликты, Ферганская долина, этнические столкновения, самоидентификация, узбекский национализм, Афганская война, Югославия, движение за независимость.

Abstract: *This article examines the national conflicts of the 1980s within a global and regional context. It focuses on the Soviet Union, the Soviet-Afghan War, rising ethnic tensions in Yugoslavia, and the internal political and social dynamics of Uzbekistan. Key attention is given to the Fergana Valley clashes, Soviet policies of Russification, the artificial ethnic borders in Central Asia, and the resurgence of Uzbek nationalism. These elements significantly contributed to the eventual collapse of the Soviet Union.*

Keywords: *1980s, Soviet Union, national conflicts, Fergana Valley, ethnic clashes, self-identity, Uzbek nationalism, Afghan War, Yugoslavia, independence movement.*

1980-yillar tarixiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning kombinatsiyasi natijasida shakllangan dunyoning turli burchaklarida milliy qarama-qarshiliklarning qizg'in namoyon bo'lishiga guvoh bo'ldi. Qo'shma Shtatlar va Sovet Ittifoqi o'rtasidagi Sovuq urush raqobati bu to'qnashuvlarni yanada kuchaytirdi, ikkala super kuch ham turli mintaqalarda o'z ta'sirini kengaytirishga intildi¹. Milliy o'zlikni anglash, etnik nizolar va mustaqillik uchun kurash turli xalqlar ichki nizolar va tartibsizliklarni boshdan kechirgan bu notinch davrda asosiy harakatlantiruvchi omil bo'ldi. Markaziy Osiyoda Sovet Ittifoqi 1979-yilda Afg'onistonga bostirib kirishi bilan jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi, bu mojaro 1980-yillarda davom etdi. Kobuldagi Sovet qo'llab-quvvatlagan kommunistik hukumat kommunistik rejim va uning dunyoviy siyosatiga qarshi bo'lgan afg'on mujohid jangchilarining kuchayib borayotgan isyoniga duch keldi. Aksariyati islomiy fundamentalistlar bo'lgan bu jangchilar Sovuq urushga qarshi kurashning bir qismi sifatida Qo'shma Shtatlar, Pokiston va Saudiya Arabistoni tomonidan qattiq qo'llab-quvvatlangan². Sovet Ittifoqining aralashuvi Sovet-Afg'on urushi deb nomlanuvchi uzoq davom etgan va qimmatli to'qnashuvga aylandi, bu Sovet resurslari va ma'naviyatini quritdi. 1989 yilga kelib, Sovet Ittifoqi o'z qo'shinlarini olib chiqib ketdi, bu Sovuq urush davridagi eng shiddatli to'qnashuvlardan birini tugatdi³. Urush Afg'onistondagi beqarorlikka

¹ Karimov I. Milliy ziddiyatlar va ularning ijtimoiy-siyosiy oqibatlari. – T.: Sharq, 2002. – 45-bet.

² Uzbekistan Historical Review – "XX asrning 80-yillaridagi milliy masalalar" maqolasi. – 2001, 2-son. – 12-20-bet.

³ Muhammadjonov M. Milliy ziddiyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy tahlili. – T.: Fan, 2001. – 102-bet

ham hissa qo'shdi, bu esa mamlakatni yanada ichki mojaroga olib keldi va oxir-oqibat 1990-yillarda Tolibonning kuchayishiga olib keldi. Xuddi shu o'n yillikda sobiq Yugoslaviyada keskinlik avj ola boshladi va 1990-yillardagi shafqatsiz urushlar uchun zamin yaratdi. 1980-yillar davomida serblar, xorvatlar va bosnyaklar o'rtasidagi etnik ziddiyat kuchaydi va mamlakatning iqtisodiy tanazzulga uchrashi shikoyatlarni yanada kuchaytirdi. 1989 yilda Slobodan Miloshevich Serbiyada hokimiyat tepasiga kelib, serb millatchiligini targ'ib qildi va Yugoslaviyadagi boshqa etnik guruhlariga nisbatan adovatni kuchaytirdi ¹. Bu davr 1990-yillarning boshlarida dahshatli etnik zo'ravonliklar, mamlakatning parchalanishi va o'z respublikalarini mustaqillikka olib keladigan millatchi liderlarning ko'tarilishi bilan kechadigan Yugoslaviya urushlariga asos soldi. 1980-yillarda Sovet Ittifoqi tarkibida bo'lgan O'zbekiston mintaqasi uchun jiddiy oqibatlar olib kelgan qator milliy nizolarni boshdan kechirdi. Bu qarama-qarshiliklar sovet tuzumining murakkab ijtimoiy-siyosiy, etnik va iqtisodiy tuzilishida chuqur ildiz otgan edi. Bu davrda O'zbekiston o'zlikni anglash, milliy o'z taqdirini o'zi belgilash masalalari, sovet markazlashuvi tazyiqlari bilan kurash olib bordi ². O'n yillikda ko'zga ko'rinadigan va yashirin taranglik kuzatildi, ularga tarixiy shikoyatlar, iqtisodiy qiyinchiliklar va o'sha davrdagi siyosiy muhit ta'sir ko'rsatdi. 1980-yillarning eng muhim va fojiali voqealaridan biri 1989-yilda Farg'ona vodiysida yuz bergan millatlararo to'qnashuvlardir. O'zbekistonning sharqiy qismida joylashgan Farg'ona vodiysi tarixan aralash hudud bo'lib, aholisi ko'p, o'zbeklar, tojiklar va qirg'izlar yashaydi ³. 1980-yillarning oxirida bu guruhlar o'rtasida millatchilik tuyg'ulari, iqtisodiy raqobat va vodiy ichidagi demografik siljishlar bilan kuchaygan keskinlik kuchaygan. Mintaqada ko'pchilikni tashkil etuvchi etnik o'zbeklar o'z vatanlarida o'zlarini chekka his qilgan etnik tojiklar bilan to'qnashdilar. Vaziyat 1989 yilda Qirg'iziston Sovet Sotsialistik Respublikasi chegarasida joylashgan O'sh shahrida o'zbeklar va tojiklar o'rtasidagi mojarosi keng ko'lamli zo'ravonliklarga olib kelganida keskinlashdi. Bu zo'ravonlik Farg'ona vodiysiga tarqalib, o'nlab

¹ *Journal of Political Science* – "Milliy ziddiyatlarning siyosiy tahlili" maqolasi. – 2004, 5-son. – 32-40-bet.

² **Sadiqov A.** O'zbek milliy ziddiyatlari va ijtimoiy transformatsiyalar (Avtoreferat). – T.: O'zbekiston, 2003. – 14-bet

³ *Asian Studies Review* – "Milliy ziddiyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirlar" maqolasi. – 2003, 4-son. – 50-55-bet.

odamlarning o'limiga, ommaviy ko'chirilishiga va katta moddiy zararga olib keldi¹. Zo'ravonliklar sovet hokimiyati uchun qo'ng'iroq bo'lib, Sovet nazorati ostidagi ko'p millatli mintaqalarning zaif tomonlarini ko'rsatdi. 1980-yillarda Sovet Ittifoqining iqtisodiy tanazzulga uchrashi bu muammolarni yanada keskinlashtirib, O'zbekiston va boshqa O'rta Osiyo respublikalaridagi turli etnik guruhlar o'rtasida saylov huquqidan mahrum bo'lish hissini yuzaga keltirdi². Farg'ona vodiysidagi etnik ziddiyatlar bevosita sovet ma'muriy bo'linishi natijasida madaniy va tarixiy chegaralarga e'tibor bermay, siyosiy qulaylik uchun chizilgan sun'iy chegaralar foydasiga yuz berdi. 1980-yillarda O'zbekistondagi milliy nizolarning yana bir muhim jihati millatchilikning kuchayishi va muxtoriyatni kengaytirishga chaqiriqlar edi. Sovet Ittifoqi Mixail Gorbachev davrida glasnost va qayta qurish davriga kirgach, tsenzura bo'shashdi va respublikalar ichida milliy harakatlar uchun ochildi. O'zbekistonda ziyolilar, yozuvchilar, madaniyat faollari o'zbekligini qayta tiklashni talab qila boshladilar, o'zbek tili va madaniyatini saqlab qolish istagi kuchaydi³. Rossiya imperializmi merosi, sovet markazlashuvi va mahalliy urf-odatlarining bostirilishi ko'plab o'zbeklarni o'z merosidan uzilib qolgandek his qildi⁴ va 1980-yillarda o'zbek tarixiga qiziqish uyg'ondi va o'zbek madaniyatini targ'ib qilish milliy g'ururni mustahkamlash vositasi sifatida ko'rildi. Bu siyosiy ochiqlik davri, ayniqsa, sovet tuzumidan ko'ngli to'lib borayotgan yosh o'zbeklar o'rtasida muxolifat harakatlarining kuchayishiga ham imkon berdi. Ushbu harakatlarning ba'zilar Sovet Ittifoqi doirasida kengroq avtonomiyani qo'llab-quvvatladilar, boshqalari, ayniqsa 1989 yildan keyin, SSSRdan to'liq mustaqillikni talab qila boshladilar. Mustaqillikka da'vatlar milliy o'zlikni anglash tuyg'usining kuchayishi bilan bog'liq bo'lib, bunga iqtisodiy taraqqiyotning pastligi, siyosiy qatag'on va sovet hukumatida mazmunli vakillikning yo'qligi sabab bo'lgan. O'tgan o'n yilliklarda bostirilgan 1980-yillardagi o'zbek millatchiligi tuyg'usi norozilik namoyishlari, yozuvlar va madaniy tiklanish orqali o'z ifodasini topa

¹ **Abdurahmonov J.** O'zbek milliy ziddiyatlarining tarixiy jihatlar. – T.: O'zbekiston, 1997. – 23-bet.

² **Baxromov F.** Milliy ziddiyatlarning iqtisodiy aspektlari (Dissertatsiya). – T.: O'zbekiston, 2000. – 120-bet.

³ **Historical and Social Studies Journal** – "O'zbekistonda milliy ziddiyatlar tarixi" maqolasi. – 1999, 6-son. – 33-40-bet.

⁴ **Rasulov K.** Milliy ziddiyatlarning ijtimoiy barqarorlikka ta'siri (Dissertatsiya). – T.: O'zbekiston, 2002. – 150-bet.

boshladi¹. Bunday sharoitda O‘zbekiston milliy uyg‘onishni boshdan kechirayotgan edi va o‘zining kengayib borayotgan imperiyasi ustidan nazoratni saqlab qolish uchun kurashayotgan Sovet hukumati bu kuchayib borayotgan millatchilik tuyg‘ularini bostirishga qodir emas edi. 1989-yilgi zo‘ravonliklar, ayniqsa, mintaqa xalqlarining umumiy xotirasida chuqur iz qoldirdi va turli etnik guruhlar o‘rtasidagi ishonchni sezilarli darajada susaytirdi. Bu, shuningdek, Sovet hokimiyatining milliy ozchiliklarni boshqarishga bo‘lgan nuqtai nazarini o‘zgartirdi ². Sovet hukumatining bu keskinliklarga munosabati ko‘pincha og‘ir bo‘lib, dissidentlarni bostirish va tartibni tiklash uchun xavfsizlik kuchlaridan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Biroq bunday yondashuv mahalliy aholining noroziligini yanada kuchaytirib, sovet tuzumidan begonalashish hissini kuchaytirdi. Bundan tashqari, 1980-yillarning oxirlarida etnik muammolardan xabardorlikning kuchayishi va milliy harakatlarning kuchayishi ³ 1990-yillar boshida mustaqillikka intilish uchun zamin yaratdi. O‘zbekistonda bu Sovet respublikalari bo‘ylab keng tarqalgan mustaqillik harakati to‘lqinining bir qismi bo‘lib, oxir-oqibat 1991-yilda Sovet Ittifoqining parchalanishiga olib keldi. 1980-yillardagi milliy nizolar O‘zbekistondagi mustaqillik harakatining boshlanishi bo‘ldi, chunki kengroq siyosiy va madaniy avtonomiyaga intilish kuchaydi. 1980-yillarda avj olgan norozilik mustaqil O‘zbekiston davlatining shakllanishiga bevosita hissa qo‘shdi, chunki SSSR parchalanib ketganidan so‘ng 1990-yilda o‘z suverenitetini, 1991-yilda esa to‘liq mustaqilligini e‘lon qildi. 1980-yillarda yuzaga kelgan milliy nizolar, ayniqsa O‘zbekiston misolida, sovet siyosatining etnik masalalarni boshqarishdagi muvaffaqiyatsizligini ko‘rsatdi.

¹ **Abdurahmonov J.** O‘zbek milliy ziddiyatlarining tarixiy jihatlar. – T.: O‘zbekiston, 1997. – 23-bet.

² **Xo‘jaev A.** Milliy ziddiyatlarning siyosiy ta‘silari (Dissertatsiya). – T.: Fan, 2004. – 99-bet

³ **Uzbekistan Social Studies Journal** – "80-yillardagi milliy harakatlar va ularning ijtimoiy oqibatlari" maqolasi. – 2002, 3-son. – 18-25-bet